

De Gentse Waaistraat
Bouwgeschiedenis
tussen straat en Leie

Luc Devriese

(foto's gerdaYD, 2005)

De Gentse Waaistraat Bouwgeschiedenis tussen straat en Leie

Luc Devriese

Op één enkel miraculeus bewaard gebleven gevel na, veranderde het bouwblok tussen Waaistraat en Leie in de voorbije twee eeuwen tweemaal grondig van uitzicht.

In de 19de eeuw verdween het 17de- en 18de-eeuwse gevelbeeld. Van op straat gezien werd de oudere toestand onherkenbaar door de omvorming tot vrij egale grote lijstgevels - bijna eenheidsbebouwing. De eeuwenoude perceelsindeling bleef echter grotendeels bewaard. Alleen de samenvoeging van het laatste huis aan de Vrijdagmarkt met het eerste in de straat in 1833 (zie hieronder Het Hulsekin en Den Inghele), en de expansie van de suikerraffinaderij langs de Spackaert (omgedoopt tot Raffinaderijstraat) en de Leieoever op het oude kadasterperceel 365 vormde daar een uitzondering op.

Aan de Leie kwam een indrukwekkend typisch 19de-eeuws industrieel geheel tot stand. Nadat de grote suikerraffinaderij er uitbrandde, nam de textielnijverheid het voortouw. Aan het einde van de 19de eeuw en het begin van de 20ste palmde de pseudo-coöperatieve 'Volksbelang' met haar industriële broodbakkerij en magazijnen het ene perceel na het andere in. De oude perceelsstructuur verdween grotendeels.

Vooraf in de zestiger jaren van de vorige eeuw verloederde het eens zo schitterende huizenensemble

tot een stadskanker. Pas omstreeks 1990 kwam er een ommekeer toen een groot gedeelte van het terrein door de 'Bond Moyson' naar ontwerp van architect Ro Berteloot omgevormd werd tot (vooral) kantoren. Daarbij sloot ook de reconversie aan van een industriële achterbouw aan de Leie.

Met een volgende bouwcampagne, de omvorming tot hotelcomplex van de overgebleven terreinen in de jaren 2002-2004 (architectenbureau SAR+G), kreeg ook de rest van de straatzijde van het bouwblok een uitgesproken hedendaags karakter. Het hierboven al aangehaalde oudere huis werd er in geïntegreerd.

Drie bewaard gebleven oudere gebouwen kregen een gelukkige herbestemming in de nieuwe complexen. Het toeval wil dat ze een beeld tonen van twee van de drie grote fasen die de bebouwing in de Waaistraat bepaalden.

Ze stemmen ook overeen met twee van de drie in 'Van ambachtelijk bier...' beschreven onderdelen van de Waaistraatgeschiedenis. Het 16de-17de-eeuwse huis refereert naar de tijd toen op deze plek lieden woonden die (vooral) in de internationale textielhandel niet zelden fortuinen vergaarden. De indrukwekkende 19de-eeuwse gewezen

katoenspinnerij en de weverij herinneren natuurlijk aan de tijd dat Gent het 'Continental Manchester' was en dat de sociale strijd voor arbeidersemancipatie en welvaart in volle hevigheid gevoerd werd. Alleen van de eerste van die drie fasen, toen de brouwers hier alles domineerden, bleef niets bewaard. Maar, onzichtbaar verborgen en mysterieus zijn er nog de kalkstenen resten van een nog ouder, wellicht 13de- of 14de-eeuws verleden... onmogelijk zich een idee te vormen van wat zich daar toen afspeelde.

Hoe zag de verdwenen bebouwing er uit? De bekende panoramische zichten op Gent uit 1534, 1643 en 1619 leveren er hoogstens een algemene, moeilijk interpreteerbare indruk van op. Een tweetal taferelen van de Vrijdagmarkt uit de 17de en 18de eeuw¹, geven enkel een glimp te zien van de eerste twee hieronder besproken huizen. Van de Waaistraat moet men ook geen vroege foto's verwachten. De oudste dateren van het begin uit vorige eeuw. Dank zij de vanaf omstreeks 1700 bewaard gebleven gevelplannen en de geschreven archiefgegevens is het echter mogelijk zich een vrij accuraat en volledig beeld te vormen hoe het er uitzag vanaf die tijd. Dit is het onderwerp van wat hierna volgt.

Grote handelswoningen aan de straat

In de beschrijving van de oude perceelsstructuur in 'Van ambachtelijk bier ...' werd duidelijk gemaakt dat gedurende verschillende eeuwen alle huizen in dit deel van de Waaistraat ongeveer een zelfde gevelbreedte hadden: 7 à 8 meter.

De iets bredere oude kadasterpercelen 366 en 364 boden niet alleen ruimte aan een huis maar ook, minstens sinds het begin van de 18de eeuw, aan een naastgelegen poortgebouw². Aan de andere straatzijde hadden en hebben de huizen de te Gent meest gebruikelijke breedte van 4 à 5m.

Uit wat in 'Van ambachtelijk bier ...' beschreven werd, zal zonder meer duidelijk zijn dat deze brede constructies heel wat te maken hadden met wat er tussen straat en rivierkant geproduceerd en relatief grootschalig verhandeld werd.

We nemen de huizen één voor één onder ogen, vertrekkende aan de Vrijdagmarkt.

Het Hulsekin - Den Hulst - De Sevensterre - De Guldenen Pattijne - Het Hantvat

Een 'vrij huis - vrij erve' in de schaduw van zijn grote buur het Utenhovesteen

Oud kad. nr. 371 (zuidelijk deel)

Het Hulsekin was, zoals de in de archieven meest voorkomende naam laat uitschijnen, en zeker vergeleken met het machtige Utenhovesteen ernaast, eerder klein. Tot in de 18de eeuw had het huis een houten voorgevel.

In 1732 werd hij in opdracht van Jan Baptiste de Block vervangen door een bakstenen klokgevel met naar de mode van de tijd eenvoudige omlijstingen van de muuropeningen³. Bij die bouwcampagne werd ook een deel van het erf van de naastgelegen *Inghele*, woning en eveneens eigendom van bouwheer de Block, ingenomen door de nieuwbouw.

Achter de poort werd een *remise* (koetshuis) opgetrokken met drie kamers er boven. De remise bood plaats aan een *voiture* (koets) en een slede⁴.

Ook aan de rivierzijde van de eigendom was er bebouwing. In 1639 kreeg Anthone Gillis,

eigenaar van het ex *Hulsekin* en later ook van *Den Inghele*, toelating om, mits betaling van een jaarlijkse cijns van 7 groot, een *gloriette* te bouwen die ongeveer 75cm mocht uitsteken in de rivier⁵.

Het is meteen het vroegste voorbeeld van zo'n gloriette in deze omgeving aan de Leie. Of we ons daarbij iets moeten voorstellen als de 19de-eeuwse theehuisjes aan de waterkant, waarvan er gelukkig nog een tweetal bewaard bleef, is nog maar de vraag. Elders heet het bouwsel van Sieur Gillis een *waterpoorte up de Leye dienende tzyne huys inde Waystrate*.

Deze toestand bleef intact bewaard tot in 1833 toen groot-handelaar Charles Wattel het oude *Hulsekin* samen met de naastgelegen *Inghele* verving door een groot huis met vijf brede traveeën⁶ en drie en halve verdiepingen⁷. De vooruitspringende centrale gevelpartij (mid-denrisaliet) met op twee verdiepingen en over drie vensteropeningen doorlopende balkons met smeedwerk, verleende het huis allure. Het *huis* was een ontwerp van architect Migom. Blijkbaar had deze goede contacten met handelaars en fabrikanten. Ook de nog bestaande voormalige katoen- en vlasspinnerij De Gandt - Vanderschueren (later gasgloeikousjesfabriek Schulze) in de Korianderstraat werd ontworpen door Migom⁸.

Nog meer aanzien kreeg het gebouw nadat het in 1893 door de socialistische coöperatieve beweging opgekocht was en bekroond werd met een timpaan voorzien van een reusachtig schilderij. De gedachte die daar achter stak, werd in de krant *Vooruit* als volgt samengevat: *De socialisten, de barbaren die de beschaving willen vernietigen, in wier samenleving de kunst niet zou kunnen bloeien zijn de eenigen die het dom, laag en verstompnd handelskarakter en de kruideniersmentaliteit der*

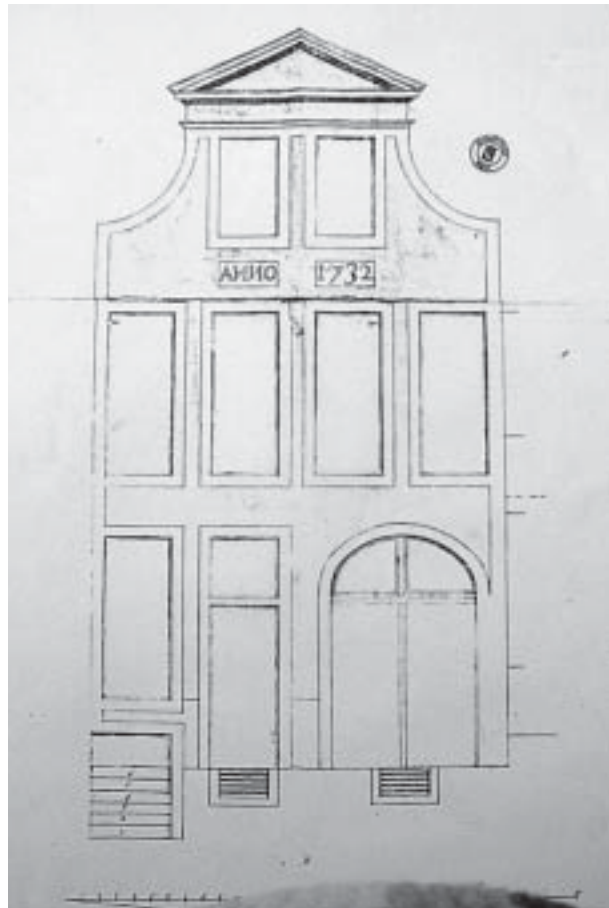
bourgeoisie bestrijden, door hunne magazijnen te herschepen in tempels, die spreken tot het hart en tot den geest, in plaats van tot de brutale ikzucht. Het tempelachtige van de socialistische magazijnen werd er zeker niet minder op met het ontwerp van Dierkens voor de nieuwbouw (1899) na de brand in 1897. De kort daarna gebouwde zuidvleugel (1902) gaf daar nog een extra dimensie aan.

Recent werd door Geert Vandamme een hardnekkig verkeerde opvatting hieromtrent rechtgezet⁹. De socialistische coöperatieve *Vooruit* vestigde zich aan de Vrijdagmarkt niet eerst op de plaats van het oude Utenhovesteen dat al veel eerder vervangen was door *Le Café Belge* en *Le Café du Nord*, maar wel er net naast: in Het *groot huis met balkons op de Vrijdagmarkt tussen de fabriek Uytendaele* (meer bepaald het voorhuis ervan, de ex *Lanteerne*) en *Le Café Belge*¹⁰. Het 'groot huis met balkons' is ook op een oude foto gemaakt na de verbouwing door *Vooruit*, gemakkelijk identificeerbaar met het gevelplan in 1833 van de bouwkundige Migom voor Wattel. Of architect Ferdinand Dierkens, buiten het door hem ontworpen monumentale timpaan, nog veel veranderingen moest aanbrengen aan het huis, is niet bekend.

Het gebouw was immers 60 jaar eerder al voor een groot handelshuis opgetrokken.

Bouwtekening voor Het Hulsekin. Ze dateert uit 1732 toen de vroegere brouwerij met die naam op deze plaats al lang opgehouden was met brouwen. Aan de straatzijde was het gelijkvloers helemaal ingenomen door toegangen: zuidelijk was er een trap naar de (bewoonde) kelder, naar de Waaistraat toe gaf een poort toegang tot het erf met de bedrijfsgebouwen en daartussen was dan de eigenlijke ingang deur van de woning zelf. De stedelijke overheid gaf de eigenaar Jan Baptist de Block de bouwtoelating op voorwaarde dat hij een schoone lijst zou maken aan zijn poorttoegang (zie ook Den Ingehele).

(SAG, reeks 535 nr. 340-22)

Geveltekening door Jean Migom (1833) van het Hulsekin en Den Ingehele net voor de afbraak en omvorming tot één enkel winkelhuis.

(SAG, reeks G 12 nr. 6128)

Geveltekening door Jean Migom van het handelshuis van Charles Wattel (1833) dat in de plaats kwam van Het Hulsekin en Den Ingehele.

(SAG, reeks G12 nr. 6128)

Het verbouwde huis van Wattel was echter geen lang leven beschoren. Het werd al in 1897 door brand verwoest. Het nieuwe gebouw op dezelfde plaats, deze keer helemaal door Dierkens ontworpen en in 1899 ingehuldigd, werd iets totaal nieuws. Ook de nu verdwenen indrukwekkende

binnenconstructie met monumentale trap doorheen het hele gebouw van boven tot onder en verlicht door een reusachtige *lantaarn* (lanterneau, lichtkoepel) was een verwezenlijking van Dierkens, waarschijnlijk naar buitenlandse voorbeelden van dergelijke 'grands magasins'.

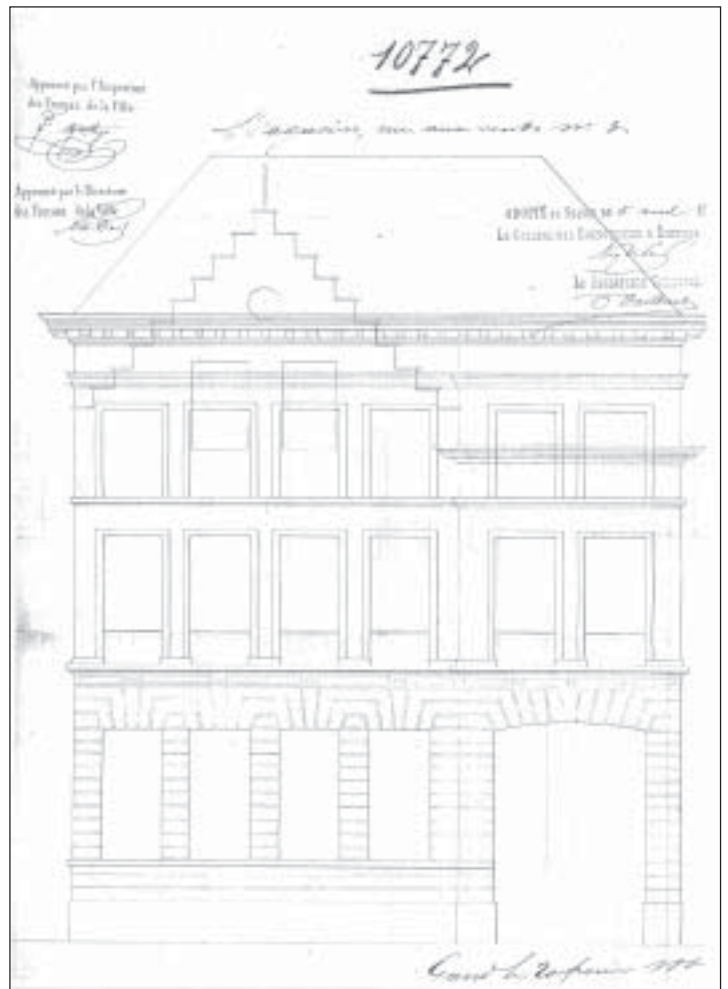
Samen met de even later opgetrokken zuidvleugel (ingehuldigd in 1902) leverde dat het aan iedereen bekende monumentale resultaat op. Deze laatste vleugel, nu met opschrift 'Ons Huis', neemt de plaats in van het Utenhovesteen, alias het Meer-seniershuis.

Gevelplan in 1863 ondertekend door de textielfabrikant Hubers. De verbouwing betrof vooral het poortgebouw van Lieven Bauwens' geboortehuis. Het voorstel liet het woonhuis nagenoeg intact. De voordeur zou gesupprimeerd worden en de twee vensters op de bovenverdieping uitgebreid tot vier. De huisingang werd verplaatst naar het poortgebouw. De toen bestaande toestand (vermoedelijk uit 1666-1667) met o.a. de vier deurtreden die toegang gaven tot de eerste verdieping boven de halfkelder, is goed zichtbaar. Vermoedelijk was het dak en de getrapte geveltop oorspronkelijk steiler. Dit kan afgeleid worden uit de archeologisch gedocumenteerde verhoging van de zuidmuur (links op de tekening) en uit de situering van de (slechts) twee ramen op de bovenste verdieping.

(SAG, reeks G12 nr. 10771)

In 1866, nauwelijks drie jaar later, vond Hubers zijn huis blijkbaar te oubollig of niet groot genoeg. Het nieuwe plan toont eveneens de bestaande toestand van de grote trapgevel, op de voordeur na. Die was effectief gesupprimeerd. De drie jaar eerder aangekondigde aanpassing van de tweede verdieping was echter niet uitgevoerd. Alleen het poortgebouw met koetstoegang was veranderd volgens plan. In 1866 werd een nieuwe, ditmaal veel ingrijpendere verbouwing effectief doorgevoerd. Het poortgebouw werd nu helemaal in het huis opgenomen. De vloerniveaus van het grote oude trapgevelhuis bleven behouden.

(SAG reeks G12 nr. 10772)

Den Inghelē De Lanteerne - De Twee Vuusten - Den Helme

Een typische Gentse gevel in skeletbouw Geboortehuis van Lieven Bauwens

Oud kad. nr. 371 (noordelijk deel)

De documentatie over de bouwgeschiedenis van *Den Inghelē* is magertjes. De tekening van de bestaande toestand voor de verbouwing van Wattel geeft wel een uitstekend beeld uit de tijd dat het nog een afzonderlijk gebouw was. In zijn gevelafmetingen en vermoedelijk ook in zijn volume geleek het huis opvallend sterk op de naastgelegen *Lanteerne*. De aaneen gekoppelde muuropeningen, die zeer waarschijnlijk van elkaar gescheiden waren door kalkzandstenenkolommen, behoren tot een te Gent vanaf de 16de tot in de eerste helft van de 18de eeuw veelvuldig voorkomend type.

De gevel werd in 1638 in steen opgetrokken door sieur Anthone Gillis die het huis in 1635 samen met *Het Hulsekin* gekocht had. Hij kreeg er een bouwsubsidie van 10 pond groot voor van de stad. Wanneer we dit bedrag vergelijken met het jaarloon van een ongeschoolde Gentse bouwvakker uit die tijd (ongeveer 25 pond groot) wordt het duidelijk dat de subsidies die de stad in de eerste twee derden van de 17de eeuw gaf voor de verstening van de gevels, niet meer dan aanmoedigingspremies waren.

Voor wat er in de plaats kwam na het verdwijnen van *Den Inghelē* als afzonderlijk huis, wordt verwezen naar de tekst en de afbeeldingen bij *Het Hulsekin*. In "Van ambachtelijke brouwerijen ..." werd er al op gewezen dat de huisnaam in de 16de eeuw enkele meters verderop verhuisde naar de hoek van de *Contentast*, die daaraan een 'nettere' naam ontleende, het Engelstraatje, nu Garensteeg.

Oud kad. nr. 366

In het stukje 'Oude Stenen' van de andere katern werd al heel wat verteld over wat de archeologen vonden bij hun onderzoek naar de bewaard gebleven resten van wat ooit een 'Steen'¹¹ was.

Vooraf de bewaard gebleven tweedelige halfkelder in Doornikse kalksteen sprong daarbij in het oog.

Dat het huis en vooral de voorgevel ervan het uitzicht had dat we bij dergelijke gebouwen veronderstellen, is echter weinig waarschijnlijk. In 16621 kreeg eigenaar Maximilien van Hauweghem immers een subsidie voor *eenen nieuwen steenen ghevel ten voorhoofde in Waystrate*. Gezien dergelijke subsidies bedoeld waren om de vervanging van houten door stenen gevels te stimuleren, ligt het voor de hand dat het huis tot dan minstens gedeeltelijk een houten voorgevel had¹².

De archeologische bevindingen sloten het bestaan van een houten voorgevel boven de hardstenen halfkelder trouwens niet uit. Volgens diezelfde bevindingen verloor de gevel misschien al in de 16de eeuw zijn (toen wellicht nog) oorspronkelijke uitzicht. In die tijd zou boven de kelder een bijna volledig nieuwe constructie opgetrokken zijn. Op de bovenverdieping werd de zuidmuur in Doornikse kalksteen met baksteen opgehoogd. Vermoedelijk betrof het hier werken die in de 17de eeuw door van Hauweghem uitgevoerd werden aansluitend bij zijn nieuwe gevel. Dit zou betekenen dat het huis, op de bewaard gebleven kalkstenen halfkelder en zuidmuur na, toen grondig herbouwd werd.

Een andere grote verbouwing werd in het archeologisch onderzoeksverslag aan het einde van de 18de eeuw gedateerd en nog een laatste leverde in de 19de eeuw de gepleisterde lijstgevel waarvan het straatuitzicht tot aan

de afbraak in de tachtiger jaren van de 20ste eeuw grotendeels behouden bleef. De eerste datering slaat waarschijnlijk op binnenconstructies en op aan de straatzijde niet zichtbare verbouwingen, want het oudere geveluitzicht bleef in elk geval tot in de 19de eeuw bewaard. Dit kan afgeleid worden uit de hiernaast gereproduceerde geveltekeningen van de twee 19de-eeuwse verbouwingen (1863 en 1866) door textielabrikant Hubers¹³. Hierop is de toen nog bestaande toestand weergegeven en deze toont een flink uit de kluiten gewassen (ongeveer 8m) brede trapgevel met vier traveeën. De vier trappen aan de ingangsideur geven aan dat er daar inderdaad een halfkelder was. Deze kelder meegerekend waren er vier bouwlagen.

De bovenverdieping telde echter slechts twee dicht bij de middellijn gelegen vensters. De nokhoogte boven het toenmalige straatniveau was ongeveer 15m. Zo zag het huis er dus uit waarin Lieven Bauwens geboren werd, en zijn jeugd doorbracht.

De twee verbouwingen die Hubers heel kort na elkaar doorvoerde, waren behoorlijk ingrijpend. De ingangsideur van het huis werd verplaatst naar het poortgebouw ernaast. Dat laatste werd in de tweede bouwphase helemaal geïntegreerd in het nieuwe grote huis dat nu zes traveeën telde.

Blijkbaar werden de ingediende gevelplannen niet helemaal gevolgd, want de 19de-eeuwse nieuwbouw telde drie en een halve verdieping in plaats van de aangegeven drie.

De verbouwing van een wijnmazijn door Jooris Bauwens, vader van Lieven, en de bouw van de weverij Hubers op het achtererf aan de Leie, worden hierna onder "Industriële bebouwing ..." bekeken.

De Causse en zijn buur

Een loeve met twee woonsten

Oud kad. nr. 364

Herhaalde malen werd er in de bronnen naar dit huis verwezen als zijnde *eene loeve met twee woonsten*¹⁴. Met een loeve werd meest een vrijstaand, of dwars of zijdelings (niet op de rooilijn staand) huis bedoeld of ook een 'breedhuis' (huis met dakvorst evenwijdig met de rooilijn - in tegenstelling tot 'diephuis' met nok meest loodrecht op de straat. De betekenis van het woord is dikwijls verre van duidelijk¹⁵. Hoe het ook zij, deze loeve was effectief het enige echte 'breedhuis' in de straat¹⁶. De archiefgegevens worden iets meer specifiek in 1433, wanneer er sprake is van *De Causse* en een bijhorend huis ernaast¹⁷. *De Causse* werd letterlijk *recht over* dit tweede huis gesitueerd maar uitdrukkelijk voorgesteld als daarmee één geheel vormend: *een huus ende eene zynde*. Wellicht moet men hieronder verstaan dat er twee haaks op elkaar staande vleugels waren¹⁸. Vermoedelijk werd de houten loeve halverwege de 16de eeuw 'versteend'. In een notitie over het buurhuis de Mute die rond 1560 te dateren is, heet het: *neffens eene nieuwe loofve wijlent was de Cause*¹⁹.

Een volgende bouwcampagne kwam er in 1702 op initiatief van het kapitaalkrachtige tweespan Soetaert - Goethals²⁰. De geveltekening geeft een groot gebouw weer (gevelbreedte bijna 13m) dat net als de oudere bebouwing uit twee delen bestond: de eigenlijke woning en een poortgebouw. De bouwaanvraag werd ingediend door Anthone Soetaert, maar die handelde vermoedelijk in opdracht van de vermogende

koopman Adriaen Goethals (zie: 'Een *coopman* bijna even liefdadig als rijk?')²¹.

Soetaert moet een ondernemende figuur geweest zijn die op diverse plaatsen te Gent actief was als een soort bouwpromotor *avant la lettre*. Hij was van alle markten thuis. Zo wist de man bijvoorbeeld een aanzienlijke vergoeding los te weken voor de bouw (1706) van een armzalige militaire barakkencomplex aan de Minnemeers, dat later als het oudst bekende Gentse pleinbehuik ging functioneren²². Dat Soetaert als bouwpromotor optrad, wordt trouwens duidelijk gemaakt in de door hem eigenhandig geschreven tekst van de aanvraag voor de Waaistraat. Hij vroeg namelijk aan de stadsoverheid *eenen redelycken bijlegh te geven tot het maken van de blauwe poorte vanden selven huuse, mits hy noch menichvuldige groote, ende excessive oncosten heeft gedispenseert in het maken van beth dan (bijna) twintich andere gevels daarmede de stadt ter uyttersten verciert is geworden*. De tekening uit 1702 toont inderdaad een fraai versierd poortgebouw naast het eigenlijke woonhuis. De gevel van het huis zelf heeft oudere kenmerken. De overkragende (uitspringende) gevelverdieping op halfbogen herinnert nog aan de houtbouw, waar de verdiepingen zo gemaakt werden om waterschade te vermijden (en om plaats te winnen). Stilistisch stemmen ze perfect overeen met de hoger aangegeven archiefvermelding van een 16de-eeuwse verbouwing van de *Causse*.

Uit de staat van goed opgemaakt bij de dood van Adriaen Goethals in 1717 blijkt dat de eigendom ook nog een *achterhuys op de riviere* omvatte. Hoe dat er uitzag, weten we niet.

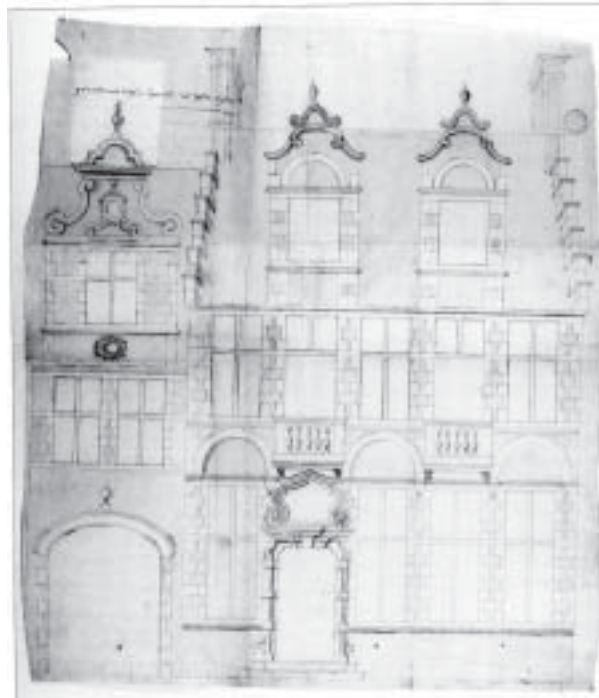
Driekwarteeuw later, in 1777, voldeed de gevel niet meer aan de smaak van de nog steeds welgestelde bewoners-eigenaars. Jan de Potter liet hem aanpassen naar de mode van toen. Blijkbaar had hij er toch niet al te veel voor over, want de ouderwetse overkragingen bleven behouden. Ook de barokke deuromlijsting bleef gespaard.

Nog iets meer dan een eeuw na de omvorming in min of meer classicistische stijl door de Potter werd een vierde ons bekende verbouwing doorgevoerd. In 1892 diende Jan Speltinkx, *bestuurder* van de broodbakkerij *Volksbelang*, die zich daar een drietal jaren eerder gevestigd had, een aanvraag in voor het bouwen van een tweede verdieping²³. Hiermee kreeg het huis uiteindelijk het voor de 19de eeuw obligatoire egale uitzicht.

Het laatste bovengronds zichtbare spoor van de oude *Causse* werd in 1961 weggeveegd voor de aanleg van voor die tijd onvermijdelijke garageboxen. De overheid had de grootste moeite om de 'bouwheer' van deze povere constructies ervan te overtuigen bij wijze van schaamlapje de afsluitmuur aan de straatzijde in baksteen, de zogenaamde Scheldesteen, op te metsen, in plaats van hem met betonplaten ineen te flansen.

Geveltekening voor het huis (vroeger De Causse) uit 1702 voor Anthonne Soetaert, vermoedelijk in opdracht van Adriaen Goethals. Het poortgebouw naast het woonhuis lijkt wel de tweelingbroer van dat van De Lanteerne er net naast, maar het is nog luxueuzer: een grote dakkapel met klokfronton in plaats van een eenvoudig trapgeveltje. De gevel van het huis zelf vertoont oudere kenmerken die overeenstemmen met de in de archieven gedocumenteerde 16de-eeuwse bouwfase. Dit kan afgeleid worden uit de overkragende verdieping gesteund op rondbogen (beter zichtbaar op de tekening voor de verbouwing in 1777) boven en onder de muuropeningen. Twee halfbogen zitten verborgen achter balkonborstweringen. De deuromlijsting is een typisch exemplaar in barokke stijl, die in Gent populair bleef tot aan het begin van de 18de eeuw.

(foto C. Hourez, Stadsarchief Gent).

Links: aanpassing naar de mode van de tijd van de gevel van De Causse in opdracht van Jan de Potter in 1777. Het poortgebouw werd niet weergegeven. De 'ouderwetse' dakkapellen werden vervangen door een driehoekig fronton. De bouw-aanvraag had het over een fontespies (frontispice). Uiteraard verdwenen de witstenen 'kruisen' uit de vensteropeningen. De deuromlijsting viel niet in ongenade. Blijkbaar werd de barokstijl ervan nog voldoende geapprecieerd. Ook in deze gevel is de voor-18de-eeuwse origine van de gevel nog gemakkelijk herkenbaar aan de halfbogen onder de uitkragende verdieping.

(foto C. Hourez, Stadsarchief Gent)

Rechts: de verbouwing door het Volksbelang in 1892 (architect was Van Houcke - Peeters) is de derde figuratief gedocumenteerde verandering van het gebouw. De poortingang aan de zuidzijde is opnieuw present. De aanvraag specificerde een construction d'un 2ième étage. Vermoedelijk werd het hele bovengrondse poortgebouw toen afgebroken en vervangen door drie volwaardige bouwlagen met egaal uitgevoerde gevelafwerking. De kelder bleef bewaard en is nog herkenbaar aan de situering van de keldergaten (vergelijk met het plan uit 1777). De deuromlijsting is spoorloos verdwenen. Het is echter niet uitgesloten dat ze al eerder weggebroken was.

(foto C. Hourez, Stadsarchief Gent)

De Mute - Den (dobbelen) Arent

Een 'groot steen' uit de vroege 15de eeuw?

Oud kad. nr. 363

Hoe de oude *Mute*, die ook een tijd lang bleef functioneren als brouwerij *Den Arent* of *Den Dobbelen Arent*, eruit zag, kan slechts vaag omschreven worden. We kunnen toch nog een glimp van de voor-19de-eeuwse toestand waarnemen op een bouwaanvraag uit 1848 voor de ombouw van een oudere woning tot een dubbelhuis²⁴. Ook dit gebouw had blijkbaar ooit een relatief brede trapgevel. Met zijn ongeveer 8m breedte behoorde hij tot het bijna standaardmodel aan de Leiezijde van de Waaistraat. Gedurende enkele eeuwen betaalden de opeenvolgende eigenaars 12 penningen (1 groot) stedecijs omdat hun gevel 'te ver' op stadsgrond stond. Het vroegste spoor daarvan gaat terug tot 1418²⁵.

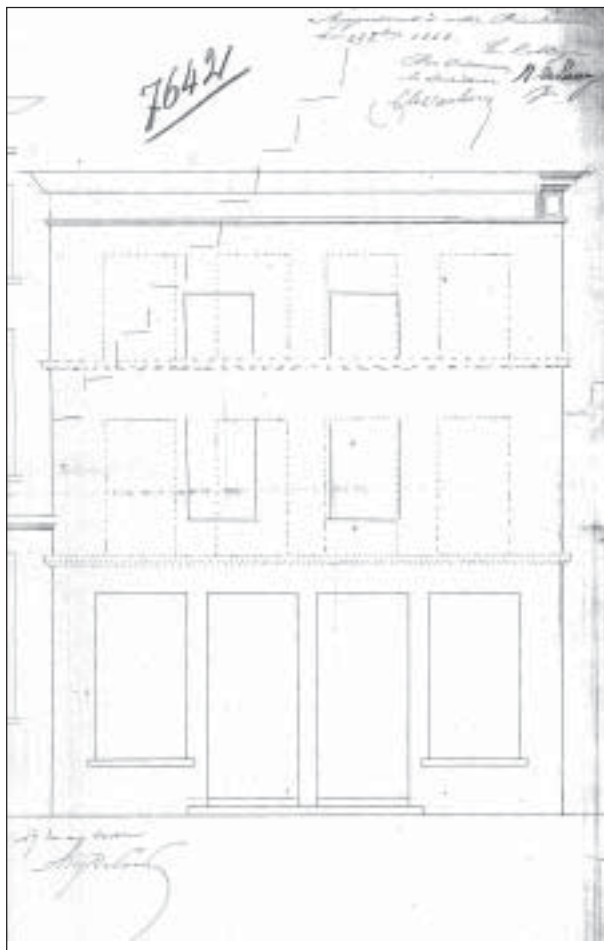
Van de toenmalige eigenaar, brouwer Gillis vander Haghe werd in 1442 zelfs uitdrukkelijk ver-

meld dat hij een jaarlijkse cijns moest betalen *van dat hy synen ghevele te verre up der stat erve metste*. Nog tot in de 20ste eeuw was er op die plek inderdaad een uitsprong te zien. Uit dat 'metsen' mag niet meteen geconcludeerd worden dat de hele gevel aan het begin van de 15de eeuw in steen opgebouwd werd, maar dat lijkt zeker niet te ver gezocht. In de 16de eeuw werd het huis immers omschreven als een *groot steen*²⁶. Dergelijke stenen gevels behoren tot een andere en latere generatie dan de voor Gent zeer karakteristieke 'Stenen' uit Doornikse kalksteen.

Het eerder banale dubbelhuis dat in de plaats kwam, is ook herkenbaar op een foto genomen omstreeks 1900 van het naastgelegen en bewaard gebleven oudere huis (zie *De Croene*). De 19de-eeuwse constructie ver-

dween op haar beurt in de jaren zestig of zeventig van de vorige eeuw om plaats te maken voor garageboxen van twijfelachtige kwaliteit. Recent werd de plek als poortingang geïntegreerd in het hotelcomplex aan het uiteinde van de Waaistraat.

In 1740 meldde Franciscus de Potter, toen eigenaar van de voormalige *brauwerije ghenaeft Den Dobbelen Arent, van achter uytcommende opde riviere de Leye*, dat hij de *ghemelde brauwerije* aan de rivieroever aan het afbreken was²⁷. Hij wou *het edificie van dien geerne ... veranderen en daarin laeten maecken drij ... veynsters met eenen balcbrug*. Wat dat laatste betekende, weten we niet. Er was geen geveltekening. Meer dan waarschijnlijk werd er toen alleen aan het vroegere brouwhuis op het achtererf gewerkt.

Geveltekening voor Auguste De Cock bij zijn aanvraag om de oude Mute te laten ombouwen tot een dubbelhuis. Gelukkig voor ons werd daarbij ook in enkele (niet erg accurate) lijntjes de oude trapgevel geschetst.

(SAG, reeks G12 nr. 7642)

De Croene (De Kroon)

Het huis met de scheve kroonlijst en het raadselachtige jaartal 1518

Oud kad. nr. 362

Het mag een wonder heten dat de enige nog in zijn vóór-19de toestand bewaard gebleven huis, nu opgenomen in het *Ghent River Hotel*, ontsnapte aan het lot dat al zijn burens trof. Aan het einde van de 19de eeuw werd het huis aanzien als vroeg-16de-eeuws (zie kadertje Gazette van Gent). Het jaartal op de dakkapel geeft 1518 als bouwjaar aan. Dit getal werd er aangebracht bij de restauratie van het huis in 1895 toen onder andere de dakkapel heropgemaakt werd²⁸. Volgens het hierbij gereproduceerde krantenbericht uit 1895 zou het jaartal eerder op de bouw van het bovenste deel van de gevel of op een achterhuis slaan²⁹. Werd er daar ergens een jaartal aangetroffen bij de verbouwing?³⁰ Vanwaar het jaartal uiteindelijk afkomstig zou zijn, kon ondanks stevig speurwerk niet achterhaald worden.

Wel zeker is daarentegen dat het huis in 1625 door zijn toenmalige eigenaar Jan Baert, secretaris van de schepensbank van Gedeele, van een stenen voorgevel voorzien werd. Hij kreeg daarvoor in dat jaar een bouwsubsidie: (om)dat hij heeft doen mets(elen het) voorhuys daer hy inne wont inde Waystraete nevens den Vrijdachmaerct twee nieuwe ghevels van orduyn (te Gent: kalkzandsteen of 'witsteen') ende coreelsteen (baksteen) met eene schoone dackveynster ter straete commende ende andere werken³¹. Vermoedelijk betrof de tweede gevel een gebouw op het erf aan de Leie. In 1657 werd dit omschreven als *achter commende met een schoon huys op de Schelde*³². In die tijd hadden de Gentenaren blijkbaar nog meer moeite dan hun hedendaagse nakomelingen om de Leie te onderscheiden van de Schelde...

De gevel van Baert heeft een paar speciale bouwkundige kantjes. Vooreerst is het, op de dakkapel na, een erg late kalkzandstenen gevel. In de 17de eeuw werden de meeste

gebouwde of verbouwde huizen van een bakstenen parement voorzien in de zogenaamde 'mengtechniek' met relatief overvloedig gebruik van witte natuursteen (kalkzandsteen) voor de omlijsting van muuropeningen, waterlijsten, negblokken, etc³³. Misschien had de toen net voltooide werkplek van Jan Baert, het schepenhuis van Gedeele, voor inspiratie gezorgd. Een tweede eigenaardigheid, een detail, betreft de eigenaardige scheve kroonlijst. Massief en ver uitspringend aangezet aan de ene zijkant, vernauwt ze en verdwijnt in het muurvlak vooraleer de andere zijkant te bereiken. Zoals meestal het geval was bij dergelijke verbouwingen, bleef de oudere dakconstructie waarschijnlijk behouden. Dit zou inhouden dat de dakkapconstructie nog zou dateren van een houten voorganger, met de nok parallel aan de rooilijn, en sprong de constructie aan de zijde naar het pleintje toe bijna een halve meter buiten de huidige rooilijn. Deze bleef bewaard na de 'verstening' van de voorgevel. Gelijkwaardige (houten) woningen zijn via 19de-eeuwse tekeningen en foto's elders te Gent bekend (Sint-Lievenspoortstraat, het Nieuwpoortje, enz.). Dendrochronologie (ouderdomsbepaling via de studie van de jaarringen in het hout) van de dakspanten kan misschien uitsluitsel brengen.

Misschien wilde men de nauwe en moeilijke toegang tot de *Spackaert* (zie kadasterplan anno 1835) vergemakkelijken? Hoe het ook zij, in elk geval werd deze zonderlinge constructie niet gemaakt om de kroonlijst en de dakgoot te laten aansluiten bij het buurhuis *De Mute*. Het was net omgekeerd: precies aan die zijde, naar de Vrijdagmarkt toe, was er immers een uitsprong van de rooilijn bij dit buurhuis.

Naast de gevel is ook de kelder merkwaardig. Het gewelf daarvan wordt ondersteund door twee

korte zuilen. De ene is opgebouwd in hergebruikt materiaal en de andere heeft een laatgotische kapiteelversiering.

Deze elementen zijn compatibel met een datering in de vroege 16de eeuw. Nog een detail in 1572 aangegeven, betreft *eenen yseren vuustere inde cave van den kueckene*³⁴. Een 'vuister' was een stookplaats, een vuurhaard, hier vermoedelijk een haardplaat.

De gevel bleef in de 18de en 19de eeuw bewaard op een relatief geringe wijziging na, uitgevoerd door de weduwe Duwin in 1775³⁵. In 1791 vroeg een volgende eigenaar, de lijnwaadhandelaar Humblé toelating en *ghemeyne* (gewone) *deure* en de kelderopening *met een valle* te mogen vervangen door een poort, maar deze aanvraag werd geweigerd³⁶.

Pas met de komst van Volksbelang als eigenaar was er opnieuw sprake van veranderingen. Best mogelijk dat deze instelling daarmee een tegenzet wou doen in de grote concurrentiestrijd met de socialistische coöperatieve Vooruit, die in zijn krant sneerde over de kruideniersmentaliteit van de bourgeoisie en die net zijn grote 'tempel' aan het begin van de Waaistraat kunstzinnig versierd had (zie *Het Hulsekin*). Er werd niet alleen een brood- en pamflettenoorlog gevoerd, het was ook een prestigiestrijd en een bouwoorlog.

Daarbij had 'generaal' de Smet de Naeyer *bevel gegeven ... de voorgevel van 1518 in zijn primitieven staat te herstellen* (zie afbeelding brief)³⁷. Blijkbaar was die echte of vermeende bouwdatum een argument om de gevel te behouden (of hoe een halve vergissing toch nuttig kan zijn).

De zaken werden grondig aangepakt, want Auguste Van Assche (1826-1907), de misschien wel beroemdste restaurateur van (vooral) kerkelijke gebouwen in die tijd, werd aangetrokken als architect³⁸.

Van Assche was toen (onder andere) aan de slag bij de restauratie van de dichtbij gelegen Sint-Jacobskerk³⁹. Het Waaistraathuis was voor hem wellicht een klusje dat hij er gemakkelijk kon bijnemen.

Maar ook de nieuwe tijd en de nieuwe bestemming lieten hun rechten gelden. In de gelijkvloerse verdieping moesten grote vitrines de aandacht trekken. Het ontwerp dat architect Van Assche indiende bij de Commissie voor Monumenten en Stadsgezichten, werd hier niet gevolgd. Toen de stadsoverheid eiste dat een ijzeren draagbalk die daarvoor boven de vensters geplaatst werd, zou vervangen worden door een houten balk, argumenteerde Volksbelang dat dit niet kon vanwege de *kolossaal zware muur uit Balegemschen hardsteen*. Maar er bleek een misverstand in het spel en dat had vooral te maken met het respecteren van de rooilijn. De *ingénieur en chef du 5de bureau*, de later als ondernemende burgemeester welbekend geworden Emile Braun, kwam één dag later al tegemoet aan de bezwaren van Volksbelang. Uiteindelijk werd de ijzeren draagbalk aan de buitenzijde met hout bekleed. Het is deze toestand die na decennialange leegstand en verval terug fraai hersteld werd en een functie kreeg in het huidige hotelcomplex.

Protest van Volksbelang tegen het verbod van de stedelijke overheid op het gebruik van ijzer en arduin bij de verbouwing van 1895. Onderlijnd (door de schrijver): Des te meer, daar de heer Maurice de Smet de Naeyer, onze bestuurder, bevel gegeven heeft den voorgevel van 1518 in zijn primitieven staat te herstellen.

Uit *De Gazette van Gent* - 23 mei, 1895

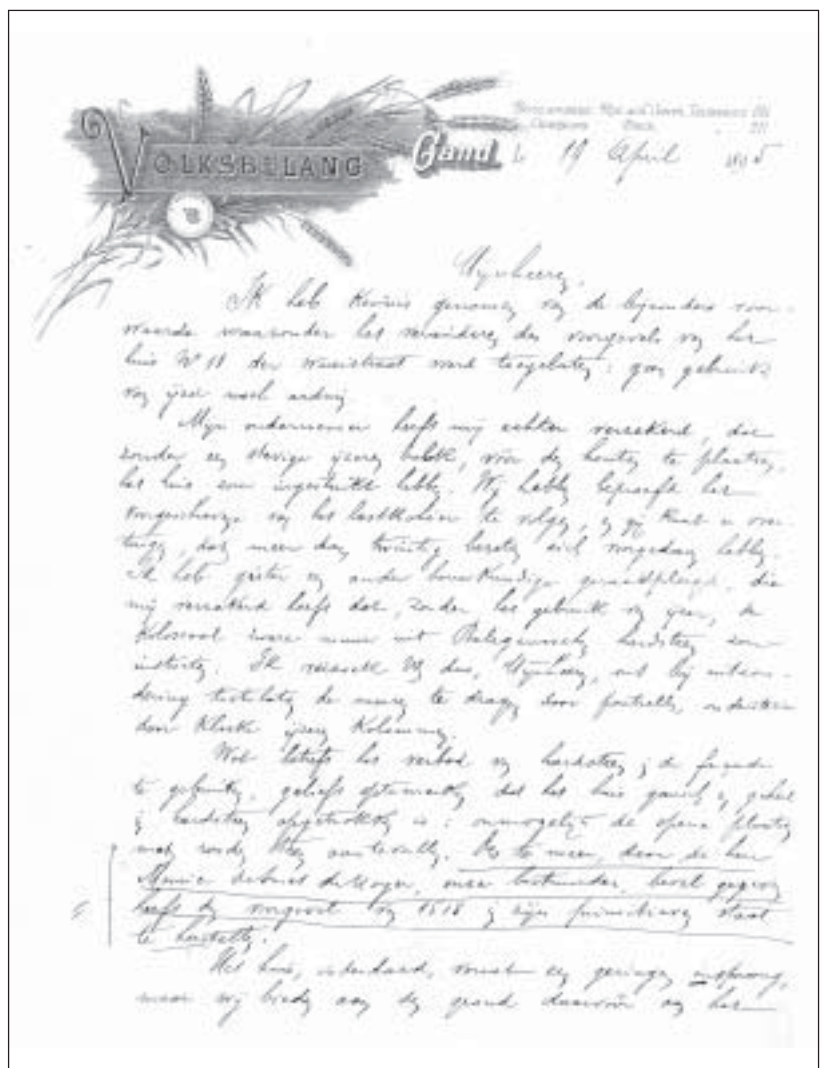
... met een korreltje zout te nemen⁴⁰

Eigenaardig huis. Een voorbeeld dat navolging verdient. Het Volksbelang herstelt een eigenaardig huis, hun toebehorende, gelegen 't einde de Waaistraat. Het bovendeeel is van 1518, maar het onderste, in hardsteen van Balegem, is veel ouder. Het huis staat aangetekend op het plan van Sanderus. Zonderling genoeg: in 1518 werd een achterhuis bijgebouwen, toen ook het bovenste deel geplaatst werd; maar men behield den houten achtergevel als scheidsmuur tussen beiden, en die gevel is thans nog grotendeels bewaard.

De steenen kornis, die langs den eenen kant wel een halven meter vooruit komt, is uitgedacht door den kunstenaar - metser die zijn dak in den haak wilde hebben.

Het herstelde gebouw, van de Garenmarkt gezien, gelijk een oud steen en is oprecht schilderachtig! Nog veel liever zal het zijn, wanneer de vensterramen, met hunne kleine ruitjes er zullen in staan.

Het is de heer Aug. Van Assche, de geleerde bouwmeester, die de herstelling gedaan heeft.

Detail van de prominent scheve stenen kroonlijst van de ex Croene, de 'Scheve Kroon', als het ware.

(foto gerdaYD, 2005)

Geveltekening bij de aanvraag voor een kleine verbouwing in 1775. De gelijkvloerse verdieping is naar de geest van de tijd weergegeven: zonder de tudorboogjes. Deze waren toen helemaal uit de mode, maar ze bleven vermoedelijk behouden. Eén gelijkvloers venster verdween.

(foto C. Hourez, Stadsarchief)

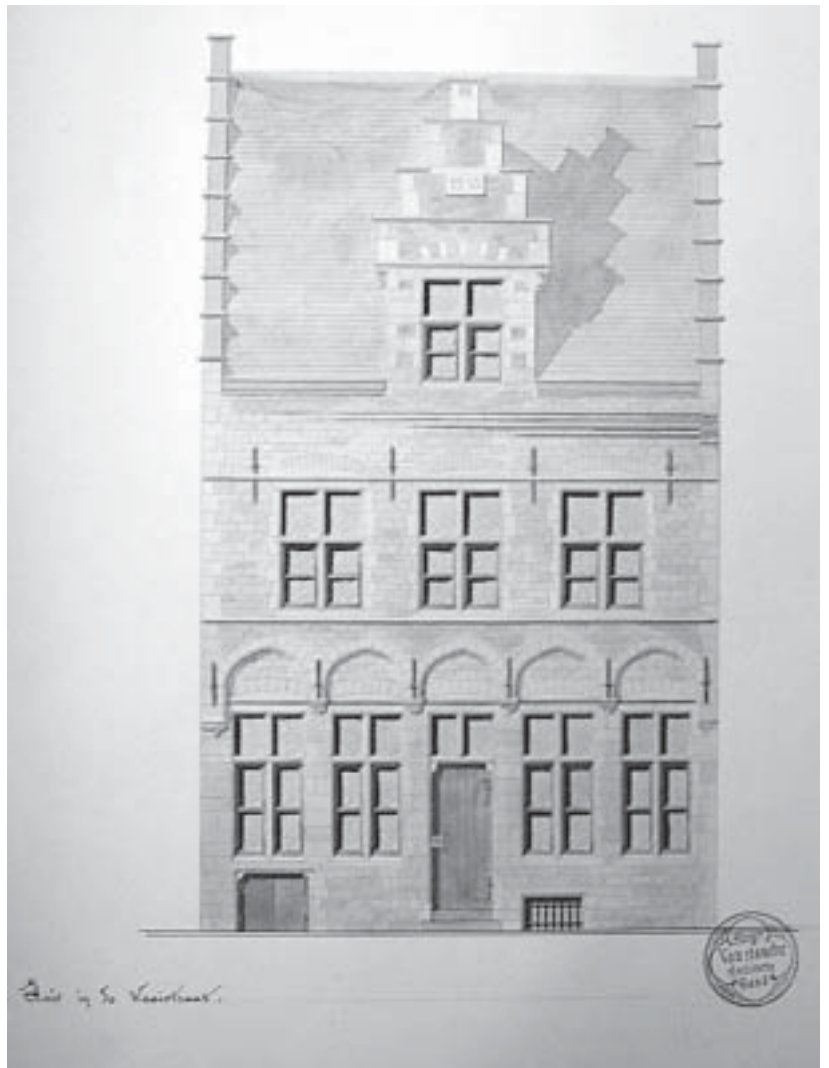

Rechts: tekening (1927) door August Van Assche voor de Commissie van Monumenten ... of hoe de ex Croene er volgens deze architect had kunnen of moeten uitzien zonder de winkelvitruines

Detail van de dakkapel met het jaartal dat misschien slaat op een oudere inwendige (?) bouw-fase of op de bouw van een achterhuis. Dergelijke in steen en reliëf uitgekapte jaartallen waren niet gebruikelijk in de 16de eeuw. De straatgevel is in werkelijkheid ruim een eeuw jonger (1625-1626).

(foto gerdaYD, 2005)

Het was niet ongebruikelijk dat bij een al of niet onderkelderde stadswoning met houten gevel, het gelijkvloers in steen was opgebouwd. Enkel de bovenverdieping(en) en de dakconstructie waren daarbij in hout uitgevoerd

(SAG, Atlas Goetgebuer, Sint-Lievenspoortstraat, gesloopt 1838)

Foto uit de periode van Volksbelang tussen 1895 en 1908 toen resp. het winkelhuis de ex Croene hersteld werd en het naastgelegen ex Vercken vervangen werd door een industrieel gebouw.

(SAG, foto SCMS)

Een eind 15de-begin 16de-eeuwse zuil in de kelder van de Croone, nu onderdeel van Ghent River Hotel.

(foto gerdaYD, met vriendelijke toelating van het Ghent River Hotel)

44, Rue aux Vents, Gand. (1518).

Rechts: schets van Armand Heins van de laatgotische kelderzuil in De Croone verschenen in zijn artikel 'Gand souterrain. Cryptes et caves' in Bulletin der Maatschappij voor Geschied- en Oudheidkunde te Gent, Gent, 1911, jg. 19, p. 206. Een vergelijking met de hedendaagse foto's leert dat sommige verhoudingen niet helemaal juist getekend zijn.

Het Vercken

Het enige huis waarvan het uitzicht ons helemaal ontsnapt

Oud kad. nr. 365 (straatzijde)

Ook het laatste huis in de Waai-straat, eigenlijk al aan de *Spackaert*, nu Raffinaderijstraat, had oorspronkelijk een houten gevel.

Het was de brouwer van *Het Vercken* Martin Fabry die van 1643-1644 ervoor zorgde dat de *vervallen haultene ghevele aen synen huysse in de Waystrate* afgebroken werd en vervangen werd door *eenen steenen ghevele wesende chieraet deser stede*, zoals de geijkte formule luidde. Het moet inderdaad een behoorlijk sieraad geweest zijn - of meer waarschijnlijk - het moet een vrij grote of brede gevel geweest zijn, want het bedrag van de toegekende subsidie lag hoger dan deze van buurman Baert in de ex *Croene*.

Met zijn 8 pond was de toelage even hoog als die van Maximilien van Hauweghem in de imposante ex *Lanteerne*.

Hoe het huis er uit zag is niet geweten. De bij *De Croene* gepubliceerde foto van het

winkelhuis van *Volksbelang* toont de aanzet van wat vermoedelijk een vrij lage en brede puntgevel was. Een aanvraag van suikerraffineur De Meulemeester - Van Aken uit 1817 voor een verbouwing (wegnemen van kruisvensters en plaatsen van een fabrieksschouw) toont ons een zijkant (*la façade latérale donnant dans la ruelle dite de la Raffinerie de la maison nr. 11 située rue aux Vents*) van een groot achtergebouw dicht bij de rivier. Het was een ongeveer 15m diep, blijkbaar volledig onderkelderd gebouw, vermoedelijk de oude brouwerij (zie 'Industriële bebouwing...' hierna).

Omdat we er geen deugdelijke afbeelding van bezitten en omdat de latere bebouwing op die plek vooral industrieel was en een eerder morsige indruk gaf, sommen we hier de verschillende woonruimten op ten tijde van Michiel van Ghijsele (1706 - zie: 'Van lijnwaad in Cadiz en Sevilla tot en met brandewijn in Duinkerke'):

- *het salletjen achter het packhuysse*
- *den oppersolder van het voorquartier,*
- *de grote en de kleine achtercamer op het voorquartier*
- *het cleyn voorcamerken op het voorquartier*
- *de groote salette*
- *het contoir,*
- *de cleyne salette op het voorquartier*
- *de grote achtercamer,*
- *de balconcamer,*
- *de groote achtersalette,*
- *de hoysolder,*
- *de kelder*
- *het achterhuysken,*
- *de gloriëtte*

en de salette van den clijn huusken.

Wat daar aan het begin van de 20ste eeuw nog van restte, verdween definitief in 1907-1908 toen het *Volksbelang* de hele voorbouw van de fabriek aan de Leie afbrak (zie hierna bij 'Industriële bebouwing ...')

Panoramisch zicht van Hoorenbaut (1619). Detail Waaistraat. Merkwaardig is de voorstelling op de plaatsen waar *De Lanteerne* en *Het Vercken* ongeveer te localiseren zijn. Hier is enkel lage bebouwing of een muurtje weergegeven.

(verzameling MIAT, Gent)

Speels aatgotisch gebeeldhouwd bladwerk als versiering rond het achtkantig kapiteel (chapiteau à feuillage, Gotisches Laubkapitel).

(foto gerdaYD, met vriendelijke toelating van het Ghent River Hotel)

De tweebeukige laatgotische kelder is met de bouw van het nieuwe hotel gerestaureerd tot receptieruimte. Het gedrukt gewelf wordt ondersteund door twee korte zuilen: een hergebruikte vroeggotische kolom in blauwe hardsteen en een recenter zandstenen exemplaar.

(foto gerdaYD, met vriendelijke toelating van het Ghent River Hotel)

Een vergelijking met de foto van het eerste gebouw van de Maatschappij Vooruit voor de brand toont aan dat de verbouwing door Ferdinand Dierkens in 1893-1894 alleszins aan de straatzijde weinig ingrijpend was (op de verhoging van de derde verdieping en het optrekken van een monumentaal front na). De correctie op de bouwgeschiedenis van Vooruit en Ons Huis door Geert Vandamme is in elk geval juist. Het timpaan werd van een indrukwekkend schilderij Werkersverbroedering is wereldvrede voorzien door de toen nog jonge Jules Van Biesbrouck. Ook de gevel werd helemaal beschilderd. Tussen de vensters van de bovenste verdieping prijken portretten van internationale socialistische coryfeeën in medailles, en onder de kroonlijst de leuze 'Werklieden aller landen vereenigt u'.

(foto AMSAB, Gent)

Na de brand werd door dezelfde architect een volledige nieuwbouw ontworpen, waarvoor de socialistische voormannen Edward Anseele en Edmund Van Beveren bij de Parijse grootwarenhuizen hun licht gingen opsteken. Het resultaat was een voor Gent volledig nieuwe grootstad-architectuur, waarvan o.a. deze majestueuze trap de hoofdattractie was.

(postkaart, verzameling MIAT Gent)

Industriële bebouwing voor suiker, textiel en brood

In het voorgaande deel werd hier en daar melding gemaakt van 'schone' achterhuizen en gloriëttten aan de Leie.

Hoe die eruit zagen, valt onmogelijk te achterhalen. Uit de vermeldingen kan afgeleid worden dat in de 17de en 18de eeuw de waterkant niet uitsluitend, en misschien zelfs niet in de eerste plaats, een utilitaire functie had in dienst van de handels- of andere activiteiten van de eigenaars.

In de 19de eeuw veranderde dat beeld totaal. Eerst ging de al lang bestaande kleinschalige suikerraffinaderij aanzienlijk uitbreiden. Vervolgens werd ze omgevormd tot rijstpelderij en herbouwd als katoenspinnerij, daarna tot industriële broodbakkerij en magazijnen omgeturnd en recent tot hotel. Dichter naar de Zuivelbrug toe moest een grote onderkelderde wijnopslagplaats plaats ruimen voor een linnenweverij. Dit gebouw herbergt nu het ziekenfondsarchief.

de Leie doorgevoerd⁴². Nog steeds ging men bij voorkeur gebruikmaken van bestaande gebouwen om de nieuwe industrieën in onder te brengen⁴³. Vermoedelijk vormde de bouw van een imposante schoorsteen de belangrijkste functionele ingreep.

Ook in de volgende bouwfase, volgens de bouwaanvragen in 1828 en 1834 eveneens in opdracht van De Meulemeester - Van Aken, werd nog gedeeltelijk gebruikgemaakt van de oude bebouwing in de Raffinaderijstraat⁴⁴, maar de ingreep was nu heel wat zwaarder. Eerst kwam een hoge, plumpe, bijna vierkante constructie tot stand, zoals er te Gent verschillende opgericht werden door suikerraffineurs⁴⁵. Wellicht werd de Leiegevel niet exact gebouwd zoals voorgesteld op het gevelplan van 1828, want op de tekening van de derde en laatste verbouwing nauwelijks enkele jaren later, ingediend door dezelfde de Meulemeester, figureren drie in plaats van vijf traveeën⁴⁶. Toen werd er een laatste grote uitbreiding van de raffinaderij met nog 15 traveeën langs de Leie gerealiseerd. Daardoor werd de raffinaderij een voor die tijd reusachtig gebouw met vier verdiepingen en een zolder over in totaal 18 traveeën en nog een blind gedeelte, 55 meter lang aan de rivierkant en 13 tot 15m diep⁴⁷. De totale vloeroppervlakte lag rond de 3500 vierkante meter. Het grootste gedeelte hiervan werd gebruikt als magazijn.

Suikerraffinaderij De Meulemeester-van Aken

Oud kad. nr. 365
(rivierzijde en uiteinde Raffinaderijstraat)

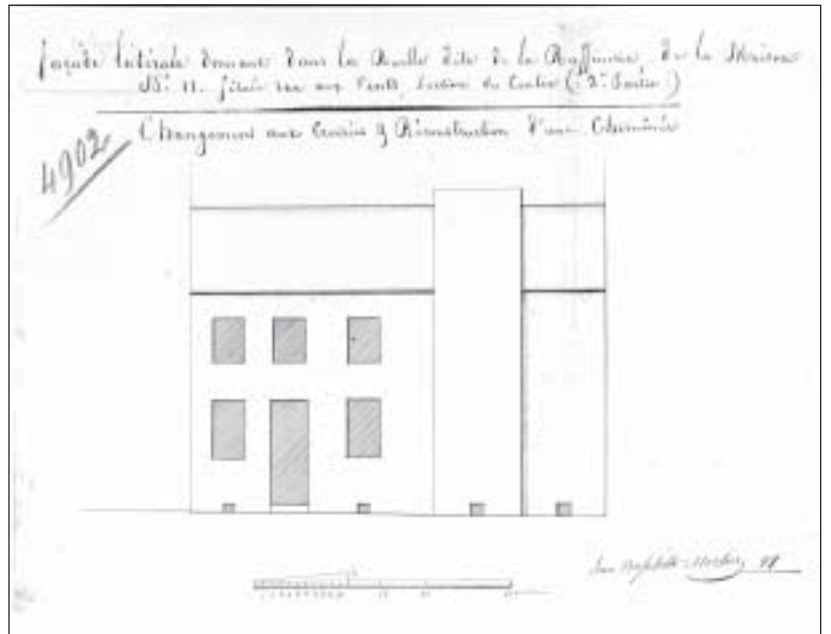
In 1817, kort na de val van Napoleon, toen de rietsuikerraffinade in onze streken terug een grote uitbreiding kende, diende bankier en suikerraffineur Jean François De Meulemeester - Van Aken, een aanvraag in voor verbouwing van de zijgevel van zijn eigendom in het onbewoonde straatje dat toen al aangeduid werd als Raffinaderijstraatje⁴¹. Dit was de eerste (bekende) bouwaanvraag in het Waaistraatblok die in functie stond van de industriële omwenteling die toen volop van start gegaan was. Vermoedelijk hadden de eerdere raffineurs die op die plek toch al sinds 60 jaar aan de slag waren, slechts minieme veranderingen aangebracht aan de oude brouwerij *Het Vercken*. Ook in 1817 werd slechts een verbouwing van het achtergebouw van de brouwerij bij

Geveltekening bij de aanvraag voor verbouwing door De Meulemeester in 1817 (zijgevel in de Raffinaderijstraat).

De (witstenen) kruisvensters (croisées) van (vermoedelijk) de oude brouwerij Het Vercken zouden veranderd (versta: verwijderd) worden en een volgens het plan bijna 3m brede fabriekschouw zou opgetrokken worden.

Het plan werd ondertekend door de verder onbekende Jan Baptiste Mortier, vermoedelijk de bouwmeester - aannemer.

(SAG, reeks G12 nr. 4902)

Geveltekening voor de verhoging (1828) van de gevel van de raffinaderij aan de Raffinaderijstraat. De opbouw en de afmetingen tonen aan dat deze constructie nog steeds terug te voeren is op (vermoedelijk) de oude brouwerij Het Vercken (zie tekening uit 1817). Op dezelfde tekening ook de gevel aan de Leie met vijf traveeën.

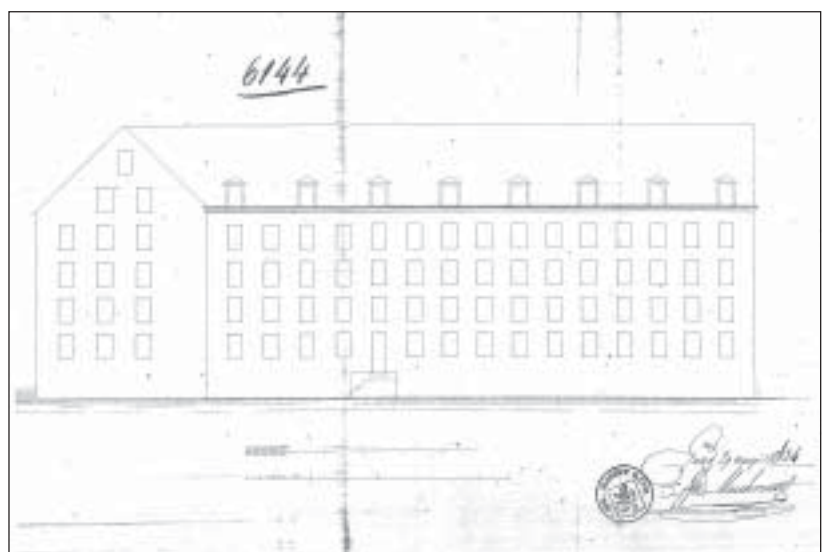
(SAG, reeks G12 nr. 6142)

Geveltekening voor de uitbreiding van de langs de Leieoever door De Meulemeester in 1834.

De dakconstructie is enigszins misleidend voorgesteld: de beide delen van het gebouw zijn aan de Leieoever te situeren: vanaf de watertrap aan het uiteinde van het Raffinaderijstraatje (uiterst links op de afbeelding) over eerst 3 traveeën, dan een blinde ruimte en daarna nog eens 15 nieuwe, in totaal 18 traveeën (55m).

(SAG, reeks G12 nr. 6144)

Stoomkatoenspinnerij Staelens & Co.

Oud kad. nr. 365

(rivierzijde en uiteinde Raffinaderijstraat)

Na een brand halverwege de 19de eeuw, die ongeveer samenviel met het verdwijnen in onze streken van de rietsuikerraffinage ten voordele van de bietsuikerproductie (zie kaderstukje 'Geen bietsuiker, wel rietsuikerproductie te Gent'), werd de suikerraffinage niet heropgestart. Het zuidelijke deel (naar de Zuivelbrug toe) van de oude raffinaderijgebouwen was overeind gebleven. Waarschijnlijk was vanaf 1856 de rijstpellerij, opgericht door Auguste De Cock, schoonzoon van Jean François De Meulemeester, hierin gedurende (slechts) een drietal jaren actief. Daarna richtte de voorloper van *Volksbelang*, de *Voordeelige broodbakkerij van Pyfferoen* daar zijn ovens in⁴⁸.

Ze werden gemoderniseerd door *Volksbelang* en omstreeks 1889 opnieuw in gebruik genomen. Dit deel van de bebouwing van De Meulemeester bleef nog tot in de 20ste eeuw bestaan (zie oude foto van de Leiekant ten tijde van *Volksbelang*).

Rond dezelfde tijd werd het grootste deel van de oude raffinaderij afgebroken en heropgebouwd in zijn nu nog vanaf de Leie en aan het einde van het Raffinaderijstraatje als hotel zichtbare vorm. Hiervan kon geen bouwaanvraag teruggevonden worden.

Meer dan waarschijnlijk gebeurde dit in de periode 1857-1862 voor de katoenspinnerij P. Staelens en Co.

Zuiver bouwhistorisch en industriearcheologisch gezien, en in het kielzog van een zich vernieuwende en uitbreidende katoennijverheid, valt de oprichting van dergelijke technisch optimaal aangepaste en functionele fabrieken binnen de verwachtingen (zware baksteenmuren met typische industriële gietijzeren muurankers, skeletstructuur met gietijzeren zuilen en dito vloerbalken, brandveilige gemetste bakstenen troggewelven, grotere ramen met gietijzeren glasroeden, maximaal ruimtegebruik door verluchte/verlichte uitgebouwde zolder).

De vormgeving van de zichtbaar gelaten baksteengevels - met boogvensters - is in het derde kwart van de 19de eeuw thuis te brengen. Dezelfde architecturale kenmerken laten trouwens toe de nabije stoomweverij Hubers eveneens in dezelfde periode te dateren.

Dat Staelens en Co. als de opdrachtgevers voor de bouw van een volledige nieuwe stoomkatoenspinnerij kunnen doorgaan, staat dus vast. Bij de recente verbouwing tot hotel zijn de daarvoor nieuw aangezette

funderingen vrij gelegd.

Waarschijnlijk werden de gebouwen van de spinnerij door *Volksbelang*, die ze in het laatste decennium van de 19de eeuw inpalmde, niet ingrijpend meer veranderd in functie van de bakkerij. Ze werden vooral als magazijnen gebruikt.

Bij de recente omvorming tot hotel werd het platte dak (of meer exact: het plat geworden dak) bekroond met een misschien wel betwistbare, maar in elk geval gemakkelijk terug verwijderbare constructie.

Boven rechts: industriële bebouwing langs de Leie ten tijde van Volksbelang. Deze 'coöperatieve' voerde zelf geen grote verbouwingen uit aan de rivierzijde, maar reconverteerde de oudere bebouwing. Links op de foto over 13 traveeën en drie bouwlagen de stoomkatoenspinnerij Staelens en rechts over vier brede traveeën en vier bouwlagen de stoomweverij Hubers.

Daartussen een oudere constructie over vijf traveeën die terug te voeren is op de suikerraffinaderij uit 1834 van de Meulemeester.

(uit: Bouwen voor de Industrie, MIAT 1989)

Onder rechts: de gewezen katoenspinnerij Staelens uit ca. 1860-1870 nu tot hotel omgevormd

(foto gerdaYD, 2005)

De Leiegevel van de toenmalige 'Garage Molly', vóór de verbouwing tot Ghent River Hotel.

(foto archief MIAT, Gent)

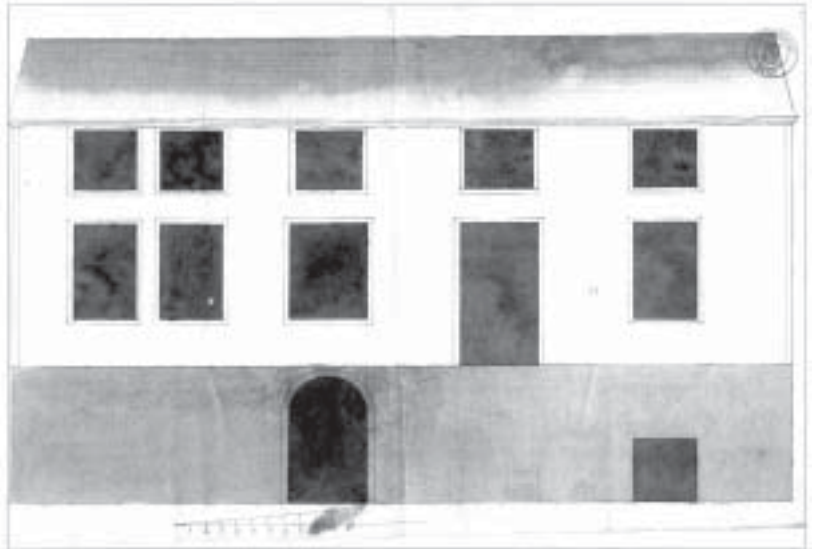
Wijnhandel Bauwens & stoomweverij Hubers

Oud kad. nr. 369

Ook voordat de welbekende familie Bauwens - Van Peteghem, de ouders van onder andere Lieven, aan het bouwen sloeg op het achtererf van hun huis in de Waaistraat, was er daar een onderkelderd gebouw in gebruik door de opeenvolgende wijnhandelaars die er woonden.

Volgens de bouwaanvraag van Jooris Bauwens, *coopman in weynen ende vrijen huyvetter*, was de basis van het gebouw een bestaand *packhuys* dat met een verdieping verhoogd werd. De bouwtekening (1773) toont ons een magazijn met rechtstreekse toegangen tot de rivier ter hoogte van de (variabele) waterspiegel⁴⁹. Het vrij grote gebouw rees volgens de tekening ongeveer 10m hoog boven het water uit.

Ook dit werd vervangen door een textielbedrijf. Hoewel er geen bouwaanvraag teruggevonden werd, mag aangenomen worden dat het nog bewaarde en gerestaureerde fabrieksgebouw aan de Leieoever in de zestiger jaren van de 19de eeuw gebouwd werd in opdracht van lijnwaadkoopman Hubers. Vanaf 1867 wordt er zijn bureel, en in 1871 zijn *lijnwaadweverij* vermeld in de Gentse Wegwijzers. Vermoedelijk brachten de volgende eigenaars Uyttendaele, die er een *garenstoomweverij* (of-spinnerij?) uitbaatten en de *Maatschappij Volksbelang* die ook dit gebouw inpalmde, geen ingrijpende veranderingen meer aan.

Gevelplan voor het packhuys van Joris Bauwens aan de Leie (1773). Het vroegere magazijn van groothandelaar Onghena dat de familie Bauwens-van Peteghem in 1770 samen met de hele eigendom aankocht, kreeg er toen een verdieping bij.

(foto C. Hourez, SAG)

De gerestaureerde stoomlijnwaadweverij Hubers, opgetrokken ca. 1867-1871

(foto, gerdaYD, 2005)

Magazijnen van *Volksbelang*

Oud kad. nr. 365

(Waaistraat en Raffinaderijstraat)

De enige nieuwe industriële bebouwing die *Volksbelang* aan de Waaistraat realiseerde, was een loods. Daarvoor werd een rooilijnverlegging doorgevoerd. De sterke afschuiving van het bouwperceel aan de straatzijde, te zien op het kadasterplan van ca. 1835, werd in 1907 grotendeels ongedaan gemaakt. *Volksbelang* stond een strook grond af aan de stad in de Raffinaderijstraat en in ruil daarvoor kon de firma de rooilijn voor haar nieuwbouw in de Waaistraat naar voor brengen. Daardoor kreeg deze zone haar huidige structuur.

De loods werd opgetrokken door de firma Diegerick uit de lepen-

straat, *Entreprise de travaux publics. Spécialités Bétonnage et Pilotage, etc*⁵⁰. Die destijds vooruitstrevende constructie werd min of meer gecamoufleerd door een in gele siersteen uitgevoerde straatgevel met poort waarboven tot voor enkele jaren het VB (*Volksbelang*) logo prijkte. De toegang tot de vroegere katoenspinnerij Staelens kreeg een soberder versie daarvan en deze is nu nog steeds te zien in de Raffinaderijstraat. Ook dit werd geïntegreerd in het hoofdgebouw van *Ghent River Hotel*. De lobby van het hotel kwam in de plaats van de loods van *Volksbelang* die zich nog velen zullen herinneren als 'Garage Molly'.

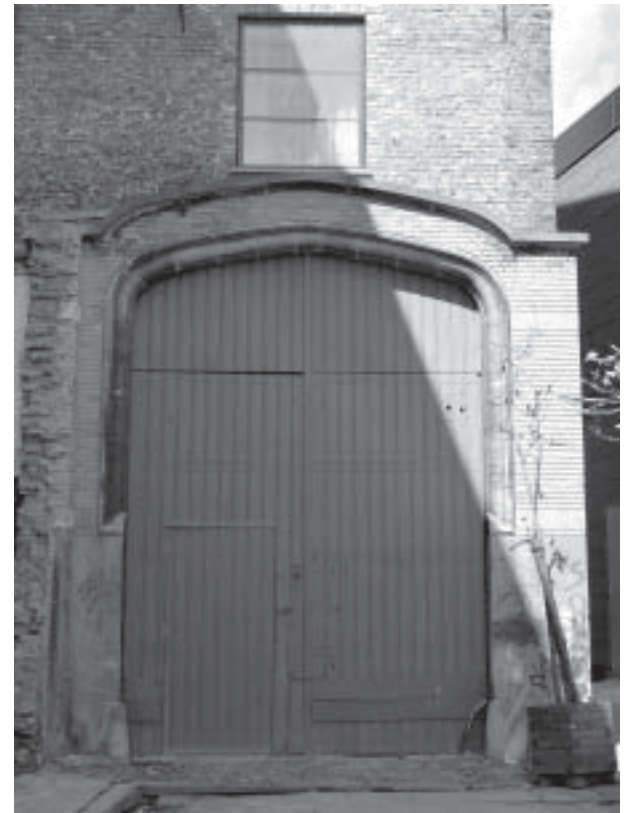

Raffinaderijstraat. Het voorste deel werd al in het begin van de 20ste eeuw verbreed en rechtgetrokken.

(foto gerdaYD, 2005)

Ingangspoort tot de fabrieksruimte in de Raffinaderijstraat, aangebracht door *Volksbelang* in 1907-1909.

(foto gerdaYD, 2005)

Noten

¹ Een 17de-eeuws schilderij met de prediking van de wonderge-nezer d'Aviano; een aquarel van het Feest van de Landbouw in 1796. Deze laatste afbeelding, bewaard in de Bijloke en gere-produceerd in DE NIL, B., DEFOORT, H., DENECKERE, G., VANDAMME, G., *Ons Huis*, Gent, 2002, p. 24, is zeer accuraat. De tekening van dit deel van de Vrijdagmarkt door Stepman naar een afbeelding uit 1635 in deel 6 van De Potter's *Gent, van den oudsten Tijd tot Heden* is zeker voor wat deze huizen betreft, minder betrouwbaar.

² Voordien was er naast het huis op perceel 366 wellicht een open ruimte die toegang gaf tot het achtererf dat overigens ook bereikbaar was langs het water; het perceel 364 bood minstens al in de 15de eeuw plaats aan een dubbelhuis. In 1702 werd ook hier een poortgebouw opgericht.

³ SAG, reeks 535 nr. 340 - 22.

⁴ SAG, reeks 332 nr. 587, bundel 1.

⁵ SAG, reeks 152 nr. 16, f.7; nr. 22, f. 3v.

⁶ Een niet-orthodoxe definitie van traveeën: horizontaal opeenvolgende muuropeningen - vensters en deuren - met bijhorende muurpartijen.

⁷ SAG, reeks G12 nr. 6128. Het dossier bevat ook een grond-plan door stadsarchitect De Broe.

⁸ DE HERDT, R., VERCOUTERE, F., *Leven onder de gaslantaarn*, Gent, 1980, p. 120.

⁹ VANDAMME, G., *Socialisme, coöperatie, kunst en Cie. Ons Huis: een bouwhistorische benadering*. In: *Gandavum*, Gent, 2004, jg. 9 nr. 4, p. 23-28. Meer uitgebreid in de publicatie *Ons Huis*, Gent, 2002, p. 24-39.

¹⁰ AVANTI, *Een terugblik*, Gent, 1908, p. 532 en 536.

¹¹ Middeleeuwse in Doornikse steen gebouwde stadswoning.

¹² SAG, reeks 400, nr. 179, f. 224. Een bij *De Causse* weergegeven tekst uit 1515 lijkt te suggereren dat de voorgevel van *De Lanteerne* toen van 'grauwen ordune' was. Het is ook mogelijk, maar, gezien de omvang van de subsidie (8 pond groot), weinig waarschijnlijk, dat het bijhorende poortgebouw (zie verder) toen van een stenen gevel voorzien werd.

¹³ SAG, reeks G12 nr. 10771 en 10772

¹⁴ SAG, reeks 301 nr. 28, f. 56v (1425); 1428 – 1429, f. 95 (28-4-1429).

¹⁵ VERWIJS, E., VERDAM, J., *Middel-Nederlandsch Woordenboek*, 1899, Den Haag, deel 4, kol. 836-839 (met tal van Gentse voorbeelden. Meestal is het onderscheid met een gewoon huis niet duidelijk). In sommige bronnen is er sprake van *staende loofwijs*, wat ook duidt op 'breedhuis'.

¹⁶ Het nog bestaande voorhuis van de *Croene* is eveneens een breedhuis, maar het achtergedeelte lijkt er op te wijzen dat dit huis oorspronkelijk aangelegd werd als een diephuis.

¹⁷ SAG, reeks 301 nr. 32, f. 64 (27-1-1433): *eene behuusde stede twelcke es een bruwerie ghestaen ende ghelegghen recht over tvoors. huus die men heet de Causse een huus ende eene zijnde*.

¹⁸ Verwarring is mogelijk met de beschrijving in een tekstfragment uit 1516 bij DE POTTER, F., deel 6, p. 460, voetnoot 4: *ende es dit huus eenen steen met grauwen ordune onder, ende van den soldere upperwaert van coreel-steenen (bakstenen), met eenen*

steene van grauwen ordune, ende eenen blauwen steen alder naast ter Vrindachmaerct waert. Ende eene hanten loove up dander zijde. Geen van deze huizen konden we identificeren met de Causse zoals de rest van de voetnoot suggereert. De daarbij opgegeven referentie (voluit: SAG, reeks 301 nr. 74, f. 116v., acte van 29/9/1515) beschrijft de verkoop van De Causse en het huis er naast door Clays van Cauwenberghe aan Franssois van Vossevelde.

¹⁹ Rijksarchief Gent (RAG), fonds St-Veerle nr. 148, f. 29v.

²⁰ SAG, reeks 535, nr. 342 - 2.

²¹ In de huisgeldboeken werd Soetaert zelfs niet vermeld als eigenaar. Uit het meer gedetailleerde landcijnsboek van de Armentafel van de Sint-Jacobskerk (RAG, Fonds Sint-Jacobskerk nr. 16) blijkt echter dat Soetaert de eigendom verworven had van de in slechte papieren verkerende advocaat Joos van Steenberghe op 11/2/1703.

Volgens de wettelijke passeringen verkocht Soetaert aan Goethals op 31/5/1703, maar de koop was al op 25/10/1702 notarieel in kannen en kruiken.

²² DEVRIESE, L., *De Barakken aan de Gentse Minnemeers. Van militair logement tot arbeidersbe-luik (1705-1803)*. In: *Tijdschrift voor Industriële Cultuur*, Gent, 2001, deel 75, p. 2-11.

²³ SAG, reeks G12 1892-V-2.

²⁴ SAG, reeks G12 nr. 7642.

²⁵ SAG, reeks 152 nr. 6 f. 1v.: nr. 7, f. 2 en verder in de reeks tot en met nr. 22, f. 3v., met onder andere de namen van de brouwers in *De Arent*.

²⁶ RAG, fonds Sint-Veerlekerk nr. 148, f. 29v. (gedateerd rond 1560). Nog een andere vermelding van een stenen gevel bij dit huis dateert uit 1583.

²⁷ SAG, reeks 535 nr. 342-5.

²⁸ CLAEYS, P., *Maisons particulières et monuments publics portant une date dans leurs façades ou pignons*. In: *Bulletijn der Maatschappij voor Geschied- en Oudheidkunde te Gent*, Gent, 1907, jg. 15, p. 277. De terzake meer kritische Alfons Van Werveke schreef '... zou van 1518 zijn volgens het jaartal in den geveltop van het dakvenster, maar het heeft er allen schijn van dat het er bij de herstelling is ingezet'. Paul Frederick vermeldde in een opsomming van vernietigde en geredde huizen te Gent, de restauratie in 1895 van 'een zeer schoone gevel in de Waaistraat (Maatschappij Het Volksbelang)', maar hij repte met geen woord over het jaartal (FREDERICK, P., *Onze oude gebouwen te Gent*. In: *Bulletijn der Maatschappij voor Geschied- en Oudheidkunde te Gent*, Gent, 1901, jg. 9, p. 118).

²⁹ Er bleven sporen over van een puntvormige vroegere achtergevel (NN., *Bouwen door de eeuwen heen*, Gent, deel 4nA, Gent, 1976, p. 556). Twee achteraanbouwen hebben een dak met nok loodrecht op de straat. Zij tonen waarschijnlijk hoe het huis er in een vroegere bouwphase als diephuis uitzag.

³⁰ Het is weinig waarschijnlijk dat het bouwjaartal 1518 in archieven gevonden werd. Zelfs Fernand Van den Bemden, de terzake meest onderlegde archiefonderzoeker in die tijd, kon zich geen duidelijk beeld vormen van de situering van de huizen en hun eigenaars op die plek (VANDEN BEMDEN, F., *Gand, rues et fonds bâtis*, Universiteitsbibliotheek Gent, Hs. 2484, band 12, p. 168-178).

Uit zijn nota's kan (nu) opgemaakt worden dat onder de bekende eigenaars een zekere Pieter de Drossate, die in 1508 het huis bezat, het dichtst in de buurt kwam van het aangegeven jaartal.

³¹ SAG, reeks 400 nr. 135, f. 211. Hoewel het zeker niet de gewoonte was dat er ook bouwsubsidies gegeven werden voor achterhuizen, is dit hier niet uit te sluiten. Baert was geen eigenaar van andere huizen in de straat. Zijn functie werd vermeld op de notitie van de bouwsubsidie in de stadsrekeningen. Het bedrag van de bouwsubsidie (6lb. 13s. 4g.) was niet overdreven hoog.

³² SAG, reeks 303 nr. 11, f. 111-115v.

³³ LALEMAN, M.C., *Gotiek, renaissance of barok? Een spiegel van de Gentse architectuur in de 17de eeuw*. In: Poulain, N., ed., *Gent & architectuur*, Brugge, 1985, p. 59.

³⁴ SAG, reeks 303 nr. 4, f. 33.

³⁵ SAG, reeks 535 nr. 342, bundel 9.

³⁶ SAG, reeks 535 nr. 342, bundel 11.

³⁷ SAG, reeks G12 nr. 1895 V6.

³⁸ Cfr. het berichtje in de *Gazette van Gent*.

³⁹ DE SMIDT, F., *De Sint-Jacobskerk te Gent. Archeologische studie*, Brussel, 1966, p. 47.

⁴⁰ Dat het onderste uit Balegemse steen zou zijn en veel ouder dan 1518, is onwaarschijnlijk. De steen kan uit meer oostelijke groeven afkomstig zijn en de gevel was niet ouder maar jonger. Aan het begin van de 20ste eeuw dacht men nog dat de meeste natuurstenen constructies ouder waren.

Dat is alleen voor deze uit Doornikse breuksteen het geval. De motivatie van de 'kunstenaar' die zijn dak in de haak wilde hebben, is ook wel wat vergezocht.

⁴¹ SAG, reeks G12 nr. 4902.

⁴² De gevelbreedte (15m) stemt overeen met het laatste rechte stuk in de Raffinaderijstraat bij de Leie en de watertrap.

⁴³ In vroege uitzondering op die regel was de suikerraffinaderij uit 1789 van de weduwe Casier aan de huidige Kuiperskaai (afb. in DESEYN, G. *Bouwen voor de industrie*, Gent, 1989, p. 89 - geen leerlooierij maar suikerraffinaderij).

⁴⁴ SAG, reeks G12 nr. 6142. De bouwaanvraag van 1828 toont trouwens duidelijk aan dat de oudere raffinaderij met de schoorsteen tegen de Leieoever te situeren was.

⁴⁵ DESEYN, G., 1989, p. 221-224.

⁴⁶ SAG, reeks G12 nr. 6144.

⁴⁷ Vermoedelijk was het gebouw ter hoogte van de Raffinaderijstraat nog iets dieper. De totale lengte van het gebouw op gevelplan SAG G12 nr. 6144 stemt overeen met de lengte van perceel 365 langs de rivier op het oude kadasterplan, dat vermoedelijk heel kort na de constructie van de raffinaderij (in 1834 of 1835) opgemaakt werd. Het komt eveneens overeen met de rivierlengte ingenomen door het hotel samen met de tussenruimte, nu met lage achterbouw van de Bond Moyson, tot aan de bewaard gebleven oude weverij Hubers.

⁴⁸ DETREMMERIE, A., DESEYN, G. *t'Is voor de bakker. Industrialisatie van brood en banketbakkerij*, Gent, 1986, p. 57 en 79.

Het overgebleven deel van de gewezen suikerraffinaderij was het achtergebouw van het toenmalige Waaistraat huisnr. 5 op de oude kadasternrs. 364 en 365 waarin zich eerst Pyfferoen en vervolgens Volksbelang vestigden.

⁴⁹ SAG, reeks 535, nr. 342 - 8

⁵⁰ SAG, reeks G12 nr. 1907 V29.